

نماز و روزه در مناطق قطبی از دیدگاه فقها

- به نظر بیشتر فقها، از جمله آیت الله گلپایگانی، آیت الله فاضل لنکرانی، آیت الله فیاض و آیت الله سبحانی، مردم این مناطق، اگرچه از روز یا شب طولانی برخوردارند، باید فرایض خود، از قبیل نماز و روزه را بر طبق روز و شب و طلوع و غروب خورشید بجاآورند؛ مثلاً اگر ماه رمضان در فصل‌های واقع شود که دارای روزهای طولانی 22 ساعته و شب‌های کوتاه 2 ساعته است، مسلمانان در این مناطق باید 22 ساعت روزه بگیرند و نمازهای روزانه را بجاآورند و نمازهای شبانه را در طی 2 ساعت شب انجام دهند. راه دیگری وجود ندارد و امکان ندارد که در این مناطق حکم روز را در شب و یا حکم شب را در روز اجرا کرد (سبحانی).

آیت الله گلپایگانی در جواب یکی از دانشجویانی که در سوئد مشکل انجام نماز و روزه داشته است، نوشته است:

«نماز را در اوقات معین، طبق وقت شرعی بخواند؛ یعنی پیش از طلوع آفتاب نماز صبح و نیمروز نماز ظهر و عصر و بعد از غروب آفتاب، نماز مغرب و عشا را بخواند و بلند و کوتاه شدن شب و روز در آنجا مثل کوتاهی و بلندی شب و روز در مناطق معتدله است و روزه را نیز با تمکّن و امن از ضرر بگیرد (موسوی گلپایگانی، 1372 ش: ج 1، ص 126، س 8).»

آیت الله فاضل لنکرانی در جواب کسی که پرسیده است: «در کشور سوئد در بعضی از مناطق طول روز 23 ساعت است و در بعضی از مناطق دیگر طول روز 17 ساعت است؛ تکلیف نماز و روزه برادران مسلمان در این مناطق چیست؟» نوشته است:

«در این دو فرض، نماز صبح را قبل از طلوع خورشید بخوانند و نماز ظهر و عصر را در نیمه دوم روز (بعد از زوال) بخوانند و نماز مغرب و عشا را بعد از غروب بخوانند و روزه را از قبل از اذان صبح تا مغرب بگیرند، هر چند مقداری طولانی است (فاضل لنکرانی، [بی تا]: ج 1، ص 78).»

آیت الله فیاض در جواب من، که پرسیدم: «برخی مناطق نزدیک به قطب، در بعض فصل‌های سال 22 ساعت روز و 2 ساعت شب است و در بعض فصل‌های دیگر بر عکس می‌شود؛ یعنی 22 ساعت شب و 2 ساعت روز است. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند چه تکلیفی برای نماز و روزه دارند؟»، نوشته است:

«تکلیف اینها این است که نماز صبح شان را بعد از طلوع فجر و نماز ظهر و عصر را بعد از زوال و نماز مغرب و عشا را بعد از غروبی شرعی بخوانند. همچنین در باره‌ی روزه‌ی شان به اینکه قبل از فجر از خوردن و آشامیدن خودداری نمایند تا بعد از غروبی شرعی (دفتر آیت الله فیاض، نجف اشرف).»

2- به نظر حضرت آیت الله خامنه‌ای، مسلمانان این مناطق باید در مورد وقت‌های نمازهای شبانه‌روزی و همچنین روزه، همان افق محل سکونت خود را رعایت کنند و طبق گردش و طلوع و غروب خورشید آنجا واجبات شبانه‌روزی خود را انجام دهند. اما در مورد روزه، اگر بر اثر طولانی‌بودن روز قدرت بر

روزه‌گرفتن ندارند و یا روزه‌گرفتن خیلی زحمت زیاد دارد، ادای آن از آنها ساقط است و قضای آن را در زمان‌های دیگر که روزها کوتاه است، بجا آورند.

حضرت آیت الله خامنه‌ای در جواب کسی که می‌پرسد: «خورشید در دانمارک و نروژ ساعت هفت صبح طلوع می‌کند و تا عصر به مقدار دوازده ساعت در آسمان می‌درخشد؛ در حالی که در کشورهای دیگر شب است؛ پس تکلیف من در باره‌ی نماز و روزه چیست؟» می‌فرماید:

«مکلف باید در مورد اوقات نمازهای یومیه و روزه همان افق محل سکونت خود را رعایت کند؛ ولی اگر روزه‌گرفتن بر اثر طولانی بودن روز غیر مقدور یا حرجی باشد، ادای آن ساقط و قضای آن واجب است (خامنه‌ای، 1380ش: ج1، ص112، س376).»

3- به نظر آیت الله سیستانی، مکلف در این مناطق باید نمازش را طبق اوقات خاص آن بخواند؛ اما نسبت به روزه، اگر توان روزه‌گرفتن در ماه رمضان دارد، بر او گرفتن روزه ماه رمضان واجب است و اگر توان روزه‌گرفتن در ماه رمضان ندارد، ادای روزه از او ساقط می‌شود و قضای آن بر او واجب است و اگر توان انجام قضای آن را نیز ندارد، باید به جای هر روز یک مد طعام فدییه به فقیر بدهد (حسینی سیستانی، 1426ق: ص615، مسأله 88 و طباطبایی یزدی، 1425ق: ج2، طرق ثبوت هلال، ص461، مسأله 10، تعلیقه 220).

آیت الله سیستانی در باره روزه‌ی ماه رمضان در این مناطق می‌گوید:

«اگر مسلمانی در شهر و یا کشوری زندگی می‌کند که طول روز آن بیست و سه ساعت و طول شب آن فقط یک ساعت است و یا به عکس، بر او واجب است در حدّ توان روزه‌ی ماه مبارک رمضان را بگیرد و اگر ممکن نشد، روزه‌ی ماه رمضان از او ساقط می‌شود؛ اگر بعداً توانست قضا کند، هر چند با انتقال به یک شهر و یا کشور مجاور. هرگاه قضا هم ممکن نشد، برای روزه‌ی هر روز یک مدّ طعام به فقیری بدهد (حکیم، 1379ش: ص104، مسأله 105).»

4- بر اساس فتوای آیت الله محقق کابلی نیز، مکلف در مناطق نزدیک به قطب باید نماز و روزه را بر طبق اوقات همان جا انجام بدهد. اما اگر در ماه رمضان بر اثر طولانی بودن روز قدرت بر روزه‌گرفتن ندارد، باید مسافرت برود، تا روزه‌گرفتن بر او واجب نباشد. اگر نه قدرت بر روزه‌گرفتن دارد و نه امکان مسافرت دارد، واجب است از این مناطق به جایی هجرت کند که شب و روز معتدل دارد، تا بتواند عباداتش را انجام دهد.

آیت الله محقق کابلی در این باره در جواب کسی که پرسیده است: «من در کشور فنلاند زندگی می‌کنم. از آنجا که کشور فنلاند در جایی واقع شده است که اوقات شرعی خاصی ندارد؛ به فرض مثال هم‌اکنون غروب آفتاب حدوداً ساعت 10/30 شب می‌باشد و همچنین اوقات شرعی مختلفی موجود می‌باشد. حکم شرعی در این باره در ماه مبارک رمضان چگونه می‌باشد؟» نوشته است:

«اگر روز و شب دارد و لو در فصول سال مختلف است، بر طبق آن اوقات نماز و روزه خود را انجام دهید و اگر انجام عبادات امکان نداشته باشد، از چنین جاهایی مسافرت و یا مهاجرت نمایید (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

ایشان در جواب شخص دیگر که سوال کرده است: «محل زندگی بنده یکی از شهرهای شمالی سوئد است و در حال حاضر شب واقعی نداریم و فقط هوا کمی تاریک می شود و ما در اینجا بین نماز شام و صبح، طبق راهنمایی سایت مسجد امام علی(ع) استکھلم، فقط 2 ساعت یا کمتر فاصله می گذاریم؛ حالا با توجه به نزدیک شدن ماه مبارک رمضان، ما باید 22 ساعت روزه بگیریم یا شرایط دیگری دارد؟» گفته است:

«در فرض سوال، راجع به نماز مشکل ندارید اما راجع به روزه، اگر قدرت دارید روزه بگیرید و اگر نمی توانید، مسافرت کنید و قصد اقامت ده روزه نکنید؛ اگر قدرت روزه گرفتن ندارید و نیز نمی توانید مسافرت کنید، در این صورت به کشورهایایی که شب و روز معتدل دارد هجرت نمایید (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

5- به نظر آیت الله مکارم شیرازی، مسلمانان این مناطق باید بر طبق اوقات مناطق معتدلی که بر روی يك خط نصف النهار قرار دارند، عمل کنند. مثلاً از طریق رادیو، تلویزیون و ساعت، وقت های نمازهای صبح، ظهر و مغرب را با اوقات نمازها در یکی از مناطقی که شب و روز معتدل دارد و با آن منطقه یی نزدیک قطب هم افق است، تنظیم کنند و بر اساس آن، نمازها و روزه را انجام دهند (مکارم شیرازی، 1385 ش: ص 116 و طباطبایی یزدی، 1386 ش: ج 2، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص 61، مسأله 10، تعلیقه 5).

در فتوای آیت الله مکارم در این باره آمده است:

«در مناطقی که... طول روز بسیار زیاد و خارج از متعارف مناطق مختلف دنیاست، باید بر طبق مناطق معتدله در آن فصل از سال عمل کنند؛ یعنی اگر در مناطق معتدله (روی همان خط نصف النهار) روزها در آن موقع 14 ساعت است و شبها 10 ساعت، به همان صورت نماز و روزه خود را تنظیم کنند (مکارم شیرازی، 1381 ش: ج 2، ص 73، س 139).»

ب- مناطق قطبی

مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از 24 ساعت هستند، خواه به شش ماه برسد یا نرسد. در باره تشخیص اوقات نماز و روزه و تکلیف مسلمانانی که در این مناطق زندگی می کنند، اقوال فقها و مراجع تقلید مختلف اند:

1- حضرت امام خمینی(ره) برای این موضوع بحث مستقلی در کتاب «تحریر الوسیله» باز نکرده است و لیکن در حاشیه کتاب «عروة الوثقی» و همچنین در «تحریر الوسیله» به مناسبتی، ضمن اشاره به این مطلب، نظرش را اعلام کرده است.

حضرت امام(ره) بین نماز و روزه و سایر امور فردی و اجتماعی مقید به زمان در مناطق قطبی فرق گذاشته است. ایشان در سایر امور فردی و اجتماعی، مانند حد بلوغ، عده، زمان بارداری و غیر آنها، که در آنها مقدار زمان معتبر است، مقدار روزها، ماهها و سالهای متعارف بر طبق افقهای مناطق متعارف را معیار قرار داده است. اما در باب نماز و روزه که وقت های خاصی دارند و در آنها سفیدی

روز و سیاهی شب معتبراند، نه مقدار آنها، تطبیق روزهای قطب را بر روزهای مناطق متعارف درست ندانسته‌است.

بنابراین، حضرت امام(ره) به سقوط وجوب روزه از اهل قطب و وجوب نمازهای تنها يك روز و يك شب قایل است؛ چون روزه از طلوع فجر تا غروب است و در قطب به جهت طولانی‌بودن روز برای مكلف روزه‌گرفتن ممکن نیست و اوقات نمازها هم معین است و درست نیست که نمازهای ظهر و عصر در شب خوانده شود و نمازهای مغرب، عشا و صبح در روز خوانده شود. پس مكلف در قطب باید در مدتی که روز است، تنها يك نماز ظهر و عصر در وسط روز بخواند و در مدتی که شب است يك نماز مغرب و عشا بعد از آغاز دوره‌ی شب و يك نماز صبح در پایان آن قبل از شروع دوره‌ی روز بخواند.

حضرت امام(ره) در حاشیه کتاب «عروة الوثقی» فرموده‌است:

«این احتمال سقوط تکلیف روزه و ثبوت تکلیف نماز يك روز و يك شب، نزدیکترین احتمالات است و بعید نیست که وقت نماز ظهر و عصر وسط روز در قطب باشد و آن هم زمانی است که خورشید در نهایت ارتفاعش در قطب باشد، همان‌گونه که نصف شب هنگام نهایت پایینی خورشید در آنجاست (طباطبایی یزدي، همان، ص 62، مسأله 10، تعلیقه 3).»

حضرت امام(ره) در آخر کتاب «تحریر الوسیله» در ذیل عنوان «المسائل المستحدثة» فرموده‌است:

«تطبیق روزهای قطب بر روزهای مناطق متعارف فقط در مواردی جاری می‌شود که مقدار در آنها معتبر است، نه سفیدی روز، لذا در آنها روزها تلفیق می‌شود. اما مثل روزه که خودداری از چیزهای که روزه را باطل می‌کنند، از طلوع فجر تا غروب خورشید در آن معتبر می‌باشد و تلفیق در آن نمی‌آید، پس مقدار در آن معتبر نمی‌باشد. همچنین تطبیق روزهای قطب بر روزهای مناطق متعارف در نماز نیز جاری نمی‌شود؛ زیرا اوقات نماز به طور مضبوط و معین معتبر است؛ پس خواندن نمازهای ظهر و عصر در شب صحیح نیست، اگرچه بر ظهر افق‌های ما منطبق باشد و روزه در قسمتی از روز یا شب صحیح نیست، اگرچه به مقدار روز ما باشد.

اگر بر فرض حرکت زمین گُند شود و یک روز دو برابر روز ما گردد، در صورت امکان، روزه‌گرفتن یک روز کامل در صحت روزه حتمی است و در صورتی که ممکن نباشد، وجوب آن ساقط می‌شود و در یک روز و شب بیشتر از نمازهای پنجگانه بر او واجب نیست (موسوی خمینی، 1420ق: ج 2، ص 573 - 574، مسأله 16 و 17).»

آیت الله صانعی نیز گفته‌است:

«نماز و روزه بر او واجب نیست؛ فقط در مدت شش ماهی که شب است يك نماز مغرب و عشا و صبح واجب است و در شش ماهی که روز است يك نماز ظهر و عصر واجب است و روزه ساقط می‌باشد (صانعی، یوسف، مجمع المسائل، ج 1، ص 115).»

2- به نظر آیت الله گلپایگانی و آیت الله فیاض، مكلف در مناطق قطبی بر اساس افق نزدیکترین جایی که شب و روز دارد، نماز و روزه‌اش را بجا آورد (طباطبایی یزدي، همان، ص 62، مسأله 10، تعلیقه 4).

ایشان در پاسخ این استفتا که از وی شده بود: «کسانی که در قطب شمال یا جنوب (که شش ماه روز است و شش ماه شب) زندگی می‌کنند، تکلیف آنان راجع به نماز و روزه چیست؟» مرقوم نمود: «یکی از بلاد متوسطه قریبه را ملاک عمل قرار دهند (موسوی گلپایگانی، 1372ش: ج1، ص126، س9)».

آیت‌الله فیاض نیز در جواب من که پرسیدم: «مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از 24 ساعت هستند و گاهی به چند ماه هم می‌رسند. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند، چه تکلیفی نسبت به نماز و روزه دارند؟ تشخیص اوقات نمازهای پنجگانه و روزه در این مناطق چگونه است؟»، نوشته است:

«اینها نماز و روزه‌ی شان را طبق قریب‌ترین کشوری که دارای روز و شب متعارف می‌باشد، انجام دهند (دفتر آیت‌الله فیاض، نجف اشرف)».

3- طبق فتوای آیت‌الله سیستانی، مکلف در این مناطق باید نمازهای پنجگانه را برابر اوقات شرعی نزدیک‌ترین شهری که در مدت بیست و چهار ساعت دارای شب و روز می‌باشد، انجام بدهد. اما برای گرفتن روزه در ماه رمضان در شهر دیگر برود و اگر در ماه رمضان نمی‌تواند در شهر دیگر برود، بعد از ماه رمضان در جای دیگر قضای آن را انجام بدهد و اگر بعد از ماه رمضان نیز نمی‌تواند در جای دیگر قضای آن را انجام بدهد، باید به جای هر روز روزه یک مد طعام فدیة به فقیر بدهد (حسینی سیستانی، 1426ق: ص615، مسأله88 و طباطبایی یزدی، 1425ق: ج2، طرق ثبوت هلال، ص461، مسأله10، تعلیقه220).

آیت‌الله سیستانی در جواب کسی که می‌پرسد: «در برخی کشورها چندین روز آفتاب طلوع و یا غروب نمی‌کند؛ نماز و روزه در این کشورها چگونه است؟» می‌گوید:

«احتیاط واجب آن است که نماز را با اوقات نزدیک‌ترین کشور و یا شهری که در بیست و چهار ساعت دارای شب و روز می‌باشد، تطبیق دهد و نمازهای پنجگانه را برابر اوقات شرعی آنجا با نیت قربت مطلقه بخواند. اما در مورد روزه، اگر می‌تواند باید در ماه رمضان به جای برود که بتواند روزه بگیرد و اگر در ماه رمضان نمی‌تواند، بعد از ماه رمضان در جای دیگر قضای آن را انجام دهد و اگر هیچ کدام برای او ممکن نیست، نه در ماه رمضان و نه در غیر آن، باید به جای هر روز یک چارک طعام به فقیر بدهد (حکیم، همان: ص88، مسأله71، ص104، مسأله104، ص106، مسأله108)».

آیت‌الله سیستانی در جواب شخص دیگر که پرسیده است: «تعیین وقت نماز در قطب شمال یا قطب جنوب چگونه است؟» گفته است:

«اگر شخصی در مکانی باشد که مدت شبانه روز آنجا بیشتر از 24 ساعت باشد، به احتیاط واجب نمازهای خود را طبق اقرب مکانی که شبانه روز آنجا 24 ساعت است بجا می‌آورد (حسینی سیستانی، پایگاه اینترنتی و پورتال انهار)».

4- به نظر آیت‌الله مکارم شیرازی، مسلمانان هر منطقه‌ی قطبی باید صبح، ظهر و شب را با صبح، ظهر و شب یکی از مناطقی که دارای روز و شب معتدل هستند و روی یک دایره نصف النهار قرار دارند و

هم‌افق شمرده می‌شوند، تطبیق دهند و نمازهای صبح، ظهر و مغرب را مطابق اوقات شرعی آن بخوانند و روزه بگیرند. چنان‌که در بخش دیگر فتوای قبلی آیت الله مکارم شیرازی آمده‌است:

«در مناطقی که خورشید غروب نمی‌کند، یا طول روز بسیار زیاد و خارج از متعارف مناطق مختلف دنیاست، باید بر طبق مناطق معتدله در آن فصل از سال عمل کنند؛ یعنی اگر در مناطق معتدله (روی همان خط نصف النهار) روزها در آن موقع 14 ساعت است و شب‌ها 10 ساعت، به همان صورت نماز و روزه خود را تنظیم کنند (مکارم شیرازی، 1381 ش: ج 2، ص 73، س 139).»

5- برخی از فقها، از جمله مرحوم آیت‌الله فاضل لنکرانی و مرحوم آیت‌الله سیدکاظم یزدی قایلند که مکلف در قطب نماز و روزه را طبق اوقات شرعی شهرهای متعارفی که شب و روز مساوی دارند، بجآورند و وحدت افق و یکی‌بودن نصف النهار شرط نیست. اگر مسلمان ساکن قطب از شهر دیگر به آنجا رفته است، می‌تواند نماز و روزه را طبق اوقات شرعی شهر سابق خودش انجام بدهد. چنان‌که آیت‌الله فاضل لنکرانی در جواب کسی که پرسیده‌است: «در کشور سوئد در بعضی از مناطق به مدت 52 روز خورشید در آسمان غروب نمی‌کند؛ تکلیف نماز و روزه برادران مسلمان در این مناطق چیست؟» نوشته‌است:

«برای نماز و روزه، بلاد و شهرهای متعارفه، که شب و روز آنها تقریباً مساوی است (مثل مکه و مدینه) ملاک قرار دهند؛ یعنی نماز ظهر و عصر را بخوانند؛ شش ساعت بعد نماز مغرب و عشا را بخوانند و یازده ساعت بعد نماز صبح را بخوانند و روزه را هم به همین ملاک بگیرند و در همین فرض می‌توانند ملاک را وطن و شهر خود قرار دهند؛ مثلاً اگر از تهران رفته‌اند با اذان ظهر تهران نماز ظهر و عصر را بخوانند و با اذان مغرب و عشا، نماز مغرب و عشا را و با اذان صبح، نماز صبح را بخوانند و روزه را نیز به همین ملاک بگیرند و در عین حال اگر سفر به آن منطقه لزومی ندارد به مناطقی سفر کنند که بتوانند عبادات خود را در اوقات شرعی انجام دهند (فاضل لنکرانی، [بی‌تا]: ج 1، ص 78).»

آیت‌الله سیدمحمدکاظم یزدی حدود هفتاد سال پیش در کتاب معروف «عروة الوثقی» این مسأله را مطرح کرده‌است و شاید اولین شخصی باشد که در مورد این مسأله نظر داده‌است. ایشان در این باره گفته‌است:

«اگر مکلفی در مکانی زندگی کند که شش ماه روز و شش ماه شب باشد و یا سه ماه روز و شش ماه شب باشد و مانند آنها، بعید نیست که ملاک در نماز و روزه این فرد سرزمین‌های متعارفی که میان دو قطب واقع شده، باشد و این فرد مخیر است که برای نمازها و روزه‌هایش یکی از شهرهای میانی را مبنا قرار دهد... و این احتمال هم وجود دارد که ملاک در نماز و روزه این فرد سرزمینی باشد که قبلاً در آن زندگی می‌کرده است؛ البته این احتمال در صورتی است که این فرد وطن سابق داشته باشد (طباطبایی یزدی، همان: ج 2، کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص 61، مسأله 10).»

6- آیت‌الله نوری همدانی در این باره گفته‌است:

«در مناطقی که شب و روز 24 ساعته ندارند، مانند قطب شمال و جنوب که شش ماه در آنجا روز و شش ماه شب است و مناطق نزدیک به قطبین که مجموع شب و روزشان 24 ساعت نیست، لازم است اوقات خود را به 12 ساعت و 12 ساعت تقسیم کنند و 12 ساعت را برای خودشان روز و 12 ساعت را شب قرار بدهند و در 12 ساعتی که آن را روز قرار داده‌اند اعمال روزانه را انجام بدهند و در 12

ساعتی را که شب قرار داده‌اند، اعمال شب را به‌انجام برسانند (نوری همدانی، توضیح المسائل، ص 603).

7- به نظر آیت الله خویی(ره) و آیت الله وحید خراسانی، در صورتی که مهاجرت از مناطق قطبی برای مکلف امکان داشته باشد، هجرت از این مناطق و یا هر مکانی که باعث تضییع و تفویض و اجبات شرعی گردد، واجب است و ماندن در آنجاها حرام می‌باشد. در صورتی که مهاجرت از مناطق قطبی ممکن نباشد و در حالت اضطرار، ادای نماز و روزه ساقط می‌شود و قضای آنها واجب است و احتیاط واجب هم این است که در هر بیست و چهار ساعت نمازهای پنجگانه را نیز بخواند؛ چنان‌که آیت الله خویی(ره) فرموده‌است:

«اگر مکلفی در جایی باشد که شش ماه روز و شش ماه شب است و برایش ممکن است که به شهری برود که بتواند نماز و روزه‌اش انجام دهد، بر او هجرت از آنجا واجب است. اگر برایش هجرت از آنجا ممکن نیست، پس احتیاط واجب این است که در هر بیست و چهار ساعت نمازهای پنجگانه را بخواند و قضای آن را نیز بجآورد و باید روزه را قضا کند (موسوی خویی، 1429ق: ج1، ص432، مسأله 58 و 1430ق: ج22، کتاب الصوم، ج2، ص143-145).»

آیت الله وحید خراسانی نیز در این باره نوشته است:

«اگر فرض شود که مکلف در محلی است که روز آن شش ماه و شب آن شش ماه است و می‌تواند هجرت کند به شهری که نماز و روزه را در وقت شرعی بجآورد، واجب است هجرت کند و اگر نمی‌تواند هجرت کند، بنابر احتیاط واجب در هر بیست و چهار ساعت یک بار نمازهای پنجگانه را بجآورد و قضای آن را نیز انجام دهد و باید روزه را قضا کند (وحید خراسانی، 1388ش: ص583، مسأله 2913).»

8- به نظر آیت الله محقق کابلی و آیت الله میرزا جواد تبریزی، مهاجرت از چنین جاهایی که مکلف نمی‌تواند نماز و روزه خود را به درستی انجام دهد، واجب است و باید به جایی برود که بتواند نماز و روزه‌اش را انجام دهد (تبریزی، 1386ش: کتاب الصوم، طرق ثبوت هلال، ص176، مسأله 10، تعلیقه 1).

آیت الله محقق کابلی در جواب کسی که پرسیده است: «اینجانب در شمال کشور نروژ در شهر «ترومسو» در نزدیکی قطب شمال زندگی می‌کنم؛ در اینجا تعادل در شب و روز نیست؛ گاهی کامل شب و گاهی کامل روز است؛ مرا راهنمایی کنید که ساعت نماز را چگونه پیدا کنم و برای روزه هم چه کار کنم؟» گفته‌است:

«در فرض سوال، مهاجرت از چنین جاهایی واجب است؛ شما باید به جایی بروید که از نظر طلوع و غروب، متعارف و معمولی باشد (محقق کابلی، پایگاه اینترنتی).»

ایشان در جواب من که پرسیدم: «عده‌ای از مسلمانان در کشورهای شمال اروپا، مانند نروژ، سوئد و فنلاند، سکونت دارند. با توجه به این‌که بعضی شهرهای این کشورها در مناطق قطبی واقع شده‌اند و تشخیص اوقات نماز و روزه در آنها مشکل است؛ زیرا مناطق قطبی دارای روز یا شب طولانی بیش از 24 ساعت هستند و گاهی به چند ماه هم می‌رسند. مسلمانانی که در این مناطق زندگی می‌کنند، چه تکلیفی

نسبت به نماز و روزه دارند؟ تشخیص اوقات نمازهای پنجگانه و روزه در این مناطق چگونه است؟»
نوشته بود:

«در فرض سوال، تکلیف این اشخاص مهاجرت است و نشستن و ماندن در اینگونه کشورها حرام است
(محقق کابلی).»

9- به نظر آیت الله سبحانی، اگر در این مناطق روز طولانی باشد و از مرز یک ماه یا دو ماه تا شش ماه تجاوز کند، در این صورت راهنمای ما در تشخیص روز از شب، خورشید است. خورشید در طی 24 ساعت يك بار، با بالا و پائینی که دارد، به دور افق می‌چرخد. از آنجا که خورشید همیشه قابل دیدن است و حرکتش بر حسب آنچه حواس ما درک می‌کند، دورانی همچون حرکت سنگ آسیاب است، بنابراین وقتی حرکت خورشید از شرق به سمت غرب باشد، روز این مناطق است و وقتی خورشید به میانه آسمان (خط نصف النهار) برسد، ظهر می‌شود و اول وقت نماز ظهر و عصر است. زمانی که حرکت خورشید به سمت غرب پایان یابد و حرکتش را از غرب به سمت شرق آغاز کند، شب فرامی‌رسد و موقع نماز مغرب و عشا و افطار روزه است. هنگامی که حرکت خورشید به طرف شرق پایان یابد و حرکتش را دوباره به سمت غرب آغاز کند، ابتدای روز این مناطق و موقع نماز صبح است و کمی پیش از رسیدن خورشید به نقطه‌ی شرق، اول فجر و زمان شروع روزه است. بدین گونه یک شبانه روز در طی 24 ساعت تکمیل می‌شود.

این بیان را هوا هم تأیید می‌کند؛ زیرا وقتی خورشید از طرف شرق شروع به حرکت می‌کند، تا به سمت غرب برسد، هوا مانند مناطق معتدل بسیار روشن است و وقتی خورشید به طرف غرب پائین می‌آید و از آنجا به سمت شرق حرکت می‌کند، هوا به تیرگی و تاریکی خفیفی میل می‌کند؛ لذا ساکنان این مناطق با حرکت اولی خورشید، رفتار روز می‌کنند و کارهای روزانه را انجام می‌دهند و با حرکت بعدی خورشید، رفتار شبانه می‌کنند و به خواب شبانگاهی می‌روند.

اما اگر در این مناطق شب طولانی باشد، خواه به شش ماه طول بکشد یا نه، در این صورت اگرچه خورشید برای مدت طولانی غروب می‌کند و قابل دیدن نیست؛ اما تاریکی در این مناطق به یک شکل نیست؛ بلکه میان تاریکی شدید و تاریکی مایل به سیاهی در حال تغییر است و زمان 24 ساعته به چند ساعت تاریکی شدید و چند ساعت تاریکی خفیف تقسیم می‌شود. شدت تاریکی نشانه حکومت شب در مناطق معتدل است؛ همچنان که تاریکی ضعیف نشانه حکومت روز در آن مناطق می‌باشد. از این طریق می‌توان روز را از شب تشخیص داد. بنابراین وقتی تاریکی در این مناطق شدید است، شب آن شمرده می‌شود و آغاز آن، آغاز وقت نماز مغرب و عشا و موقع افطار روزه است. وقتی تاریکی کمتر شده و پرتوهایی از نور در آن نمایان شود، صبح آغاز می‌شود و وقت نماز صبح است و کمی پیش از آن طلوع فجر و زمان شروع روزه است. ساعت‌هایی که تاریکی خفیف باشد روز آن مناطق به حساب می‌آید و باید در آن ساعات روزه بگیرند و حد وسط این چند ساعت ظهر این مناطق شمرده می‌شود و باید نماز ظهر و عصر را به جا آورند (سبحانی، مقاله نماز و روزه در قطب، با تلخیص و اضافات).

جمع‌بندی

الف- در مناطق نزدیک قطب که در طی 24 ساعت شب و روز جداگانه دارند، هرچند یکی از روز یا شب طولانی است، به نظر بیشتر فقها، مسلمانان باید نماز و روزه را بر طبق روز و شب و طلوع و غروب خورشید آنجا بجا آورند. اما طبق فتوای آیت الله خامنه‌ای و آیت الله سیستانی، اگر بر اثر طولانی بودن روز قدرت بر روزه گرفتن ندارند و یا روزه گرفتن خیلی زحمت زیاد دارد، ادای آن از آنها ساقط می‌شود و باید قضای آن را در زمان‌های دیگر که روزها کوتاه است، بجا آورند.

ب- در مناطق قطبی که روز یا شب طولانی بیش از 24 ساعت دارند، خواه به شش ماه برسد یا نه، مکلف باید نماز و روزه‌اش را طبق اوقات شرعی نزدیکترین شهری که در مدت 24 ساعت روز و شب دارد و با شهر محل سکونت مکلف روی یک خط نصف النهار قرار دارد و آن دو شهر هم‌افق هستند، بجا آورد. اما از آنجا که مناطق نزدیک قطب دارای روز یا شب طولانی غیرمتعارف هستند، مسلمانان آن مناطق خودشان مشکلات تعیین اوقات شرعی و انجام نماز و روزه دارند؛ لذا مسلمانان مناطق قطبی بهتر است طبق فتوای بعض فقها از جمله آیت الله مکارم شیرازی مطابق اوقات شرعی یکی از مناطقی که دارای روز و شب معتدل هستند و با شهر محل سکونت‌شان روی یک خط نصف النهار قرار دارد و این دو شهر هم‌افق شمرده می‌شوند، روزه و نمازشان را انجام بدهند.

منابع

- 1- تبریزی، جواد؛ تنقیح مبانی العروة؛ دار الصدیقة الشهیدة، قم؛ طسوم، 1386ش = 1428ق.
- 2- حسینی سیستانی، علی؛ پایگاه اطلاع رسانی اینترنتی دفتر آیت الله سیستانی: Sistani's Office Website.
- 3- حسینی سیستانی، علی؛ توضیح المسائل؛ دفتر آیت الله سیستانی، قم؛ چ بیست و چهارم، 1426ق.
- 4- حکیم، عبدالهادی محمدتقی؛ فقه برای غرب نشینان، ترجمه سیدابراهیم سیدعلوی؛ دفتر آیت الله سیستانی، قم؛ چ اول، 1379ش.
- 5- خامنه‌ای، علی؛ ترجمه اجوبة الاستفتائات؛ انتشارات بین المللی الهدی، تهران؛ چ هفتم، پاییز 1380ش.
- 6- سبحانی، جعفر؛ مقاله نماز و روزه در قطب؛ [مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی](http://www.bashgah.net) و www.bashgah.net.
- 7- صناعی، یوسف، مجمع المسائل (به نقل از سایت مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی: www.pasokhgoo.ir).
- 8- طباطبایی یزدی، محمد کاظم؛ العروة الوثقی مع تعلیقة آیت الله السید علی الحسینی السیستانی؛ مکتب آية الله السید السیستانی، قم؛ 1425ق.

- 9- طباطبایي یزدي، محمد كاظم؛ العروة الوثقى مع تعليقات آيت الله مكارم شیرازي و عدة من الفقهاء العظام؛ مدرسة الامام على بن ابی طالب(ع)، قم؛ طاول، 1386ش = 1428ق.
- 10- فاضل لنكراني، محمد؛ جامع المسائل؛ مطبوعاتي امير العلم، قم؛ چ یازدهم، [بی تا].
- 11- فیاض، محمد اسحاق؛ دفتر آیت الله فیاض، بخش استفتا؛ نجف اشرف.
- 12- محقق کابلی، قربانعلی؛ پایگاه اطلاع رسانی اینترنتی دفتر آیت الله محقق کابلی، بخش استفتائات.
- 13- مکارم شیرازی، ناصر؛ استفتائات جدید؛ انتشارات مدرسة الامام على بن ابی طالب(ع)، قم؛ چ سوم، 1381ش.
- 14- مکارم شیرازي، ناصر؛ معراج، شق القمر، عبادت در قطبین؛ انتشارات نسل جوان، قم؛ چ هشتم، 1385ش.
- 15- موسوی خمینی، روح الله؛ تحریر الوسیله؛ مؤسسة النشر الاسلامی، قم؛ ط هشتم، 1420ق.
- 16- موسوی خویی، ابوالقاسم؛ المستند فی شرح العروة الوثقی، تألیف مرتضی بروجردی؛ مؤسسة احیاء آثار الامام الخوئی، قم؛ ط چهارم، 1430ق = 2009م.
- 17- موسوی خویی، ابوالقاسم؛ منهاج الصالحین؛ مؤسسة احیاء آثار الامام الخوئی، قم؛ ط سی و سوم، 1429ق = 2008م.
- 18- موسوی گلپایگانی، محمدرضا؛ مجمع المسائل؛ دار القرآن الکریم، قم؛ چ چهارم، 1372ش = 1413ق.)
- 19- نوری همدانی، حسین؛ توضیح المسائل (به نقل از وبنوشت سید تقی واردی: waredi.parsiblog.com)
- 20- واردی، تقی؛ مقاله تحقیقی در باره عبادت در مناطق قطبی؛ وب نوشت سید تقی واردی: waredi.parsiblog.com
- 21- وحید خراسانی، حسین؛ توضیح المسائل؛ مدرسة الامام باقر العلوم(ع)، قم؛ چ هفدهم، 1388ش = 1430ق.